

И д е о

ФОРМИРАЊЕ БРИГАДЕ И ЊЕНА ДЕЈСТВА ДО НЕПРИЈАТЕЉСКЕ ПРОЛЕЋНЕ ОФАНЗИВЕ

ФОРМИРАЊЕ БРИГАДЕ

У јутарњим часовима 26. фебруара 1944. године, у школском дворишту села Жегњана, постројени су били кумановски батаљони: „Христијан Тодоровски Карпош и „Јордан Николов“. Ускоро су стигли и батаљони „Стеван Наумов“ и „Христо Ботев“ и заузеле своја места у строју. Разлегла се песма:

„Не одред а војска
На Тито сме ние ...“

Настала је општа радост. Борци су били узбуђени, а окупљени народ им је клицао. Одједном, као по команди, погледи су се усмерили у правцу одакле је долазио Светозар Вукмановић Темпо са члановима ЦК КПМ и Главног штаба Македоније. Насмејани и румени од јутарњег светла, хитрим корацима су се приближавали строју, завладала је свечана тишина.

„Мирно! Поздрав!“ одјекнула је одсечна команда Тихомира Милошевог који је рапортирао. Примивши рапорт, Темпо и другови из Главног штаба извршили су смотру постројених батаљона.

„Смрт фашизму, другови!“

„Слобода народу!" громко су отпоздрављали раздрагани борци.

Темпо и чланови Главног штаба попели су се на украшени балкон школе, где се вила црвена заставица са петокраком звездом и златним словима извезено: Трећа македонска ударна бригада. Настало је ново узбуђење када се појавила већа колона коју су сачињавали борци батаљона Другог јужноморавског одреда и Косовског батаљона. Окупило се око 700 бораца.

Штаб 3. македонске ударне бригаде: слева надесно: Биљановски Злате, заменик комесара бригаде, Тихомир Милошевски Тићо, командант бригаде, Кирил Михајловски Грујица, комесар бригаде, и Боро Милевски, заменик команданта бригаде

Командант Главног штаба Македоније прочитао је наредбу:¹⁸

„Због потребе и војно-политичке ситуације у Македонији

¹⁸ Зборник докумената, том VII, књ. 3, док. 19; Ослободилачки рат, књ. 2, стр. 170.

НАРЕЂУЈЕМ:

1. — Да се формира Трећа македонска ударна бригада.
2. — Штаб Треће македонске ударне бригаде биће: командант Тихомир Милошевски политкомесар Кирил Михајловски заменик команданта Боро Милевски заменик политиком. Злате Биљановски.
3. — У састав Треће македонске ударне бригаде улазе:
 1. — батаљон „Стеван Наумов“
 2. — батаљон „Христијан Тодоровски — Карпош“
 3. — батаљон „Јордан Николов“.
 4. — Штаб бригаде одредиће батаљонска руководства и лица за помоћну службу, а истовремено извршиће уједначавање батаљона.
5. — Војне и политичке задатке бригада ће добити усмено на конференцијама које ће се одржати.
За Главни штаб, командант, генерал М. Апостолски."

Поред поменутих три батаљона, биле су формиране и најнеопходније приштапске јединице. Већину људства бригаде сачињавали су Македонци, а било је и Црногораца, Срба, један број Албанаца, Турака и Рома, тако да је при самом формирању то била бригада братства и јединства.

После читања наредбе проломило се снажно одобравање. Крај наредбе се скоро није могао чути од вике и радости. Док је веселје трајало, одјекнуо је снажан глас друга Темпа:

„Другови,

данас, на свега двадесет пет километара од Куманова и на дomet бугарских топова, формирамо Трећу македонску ударну бригаду. Шта то показује? То показује снагу јуначке Народно-ослободилачке војске Југославије, којом руководи наш легендарни друг Тито. Та војска улази у последњи бој за решење судбине југословенских народа, за стварање братске, равноправне и демократске Федеративне Југославије“.

„Тито ... Тито ... ЦК!" одјекнуло је снажно скандирање раздраганих бораца и народа.

„Окупатор, заплашен нашим оружјем, не сме изаћи из градова. Ми смо данас добро наоружани. Ми смо данас оно што наши борци певају: „Не одред а војска на Тито сме ние.. Опет скандирање.

„Ми смо од малих одреда прерасли у веће и чвршће војне формације — бригаде. Напори за ослобођење целе земље треба да се удвоструче. Ви сте постали ударна бригада и ви од сада нисте обавезни да дејствујете на територији Козјака, већ онамо где Партија има највише интереса. Од сада је ваша територија цела Југославија и на њој требате немилосрдно уништавати непријатеља".

„Хоћемо! Тито ... Темпо, ЦК!"

„Ви већ морате да оријентишете ваша дејства и на утврђена насеља. Ми морамо у најскорије време одлучно да кренемо на Скопје, Прилеп, Куманово, Битољ, Велес, Кавадар, Штип, Кичево, Тетово, Струмицу и да из њих истеремо окупатора који се тамо угњездио, сматрајући да та утврђења не можемо освојити. Ви ћете кренути у ослобођење и других градова Југославије, јер смо ми војска друга Тита, војска братства и јединства свих народа нове Југославије, војска која мора протерати окупатора и домаће издајнике из целе земље. Окупатори заборављају да за нас комунисте нема тврђаве коју не можемо освојити. Они ће ускоро осетити недољиви налет наших бригада и сами ће се уверити у истину коју сам рекао".

„Тако је!... Тито ... Тито! Темпо ... Темпо!...

„Ближе се дани нашег коначног ослобођења, ближи се крај великој борби против фашизма, борби која нашим поробљеним народима треба да да мир, слободу и демократију. Разбијајмо окупатора где год га стигнемо! Разбијајмо четнике Драже Михаиловића! Рушимо пруге, кидајмо саобраћај и угрозио окупатора у долини Лужне Мораве! Онемогућимо му саобраћај на комуникацијама: Скопље — Ниш и Куманово — Ђустендил — Софија".

„Хоћемо! Темпо ... Темпо ... Темпо!.. Д9

Тако је, уз бурно клицање, Темпо завршио говор. После њега, у истом духу, говорили су и неки чланови ЦК КПМ и Главног штаба Македоније.

У поподневним часовима 26. фебруара дугачка колона бораца 3. бригаде, Косовског батаљона, 2. јужно-моравског одреда и бугарског батаљона „Христо Ботев" са Темпом, члановима ЦК КПМ и Главног штаба кренула је за манастир Прохор Пчињски, где је сутрадан требало да се одржи партијско и војно-политичко саветовање.

²⁶ Исто; Р а т н е белешке аутора.

Овај догађај снажно је преживљавао песник Ацо Шопов. Сетио се похода батаљона: „Стив Наумов“ и „Христо Ботев“ преко Беласице, Ограждена, Плачковице, Осогова до планине Козјак. Сетио се борби војених у источној Македонији. У тим тренуцима у њему су се мешала два супротна осећања: радост због формирања бригаде и туга, бол што у бригади нису легендарни јунаци Христијан Тодоровски Карпош и Стеван Наумов. И док се дуга колона спуштала ка манастиру Про-

Приредба за време формирања бригаде у с. Жегњане

хор Пчињски, он је у ритму корачнице гласно изговарао стихове песме која ће постати марш 3. македонске ударне бригаде, чији ће је борбени акорди пратити у борбама и у победама:

„Ко челик сме ние со Титови сили
Стив Наумов стои пред нас како штит,
Карпошова злоба тече во нашите жили,
Бригадата наша ко чекан е свит^а.”

И све је јаснија визија песникова. Видео је борце батаљона „Стив Наумов“ и „Христо Ботев“, видео је Темпа, Апостолског како се низ стрме планине, кроз снежну фебруарску буру, пробијају ка свом циљу — Козјак планини, како храбре борце да издрже у маршу, бодре их, уливају им снагу . . . и тако код Шопова потеклоше нови стихови:

„Низ планини стрми, низ бурите снежни
Апостолски беше првиот на пат,
Со Титовска љубав на очите мрежни
Не бодреше Темпо, најмилиот брат.
Беласица стара вечно ќе си спомни
За нашата тврдост след одлучен час,
За херојска борба, за подвизи горди
Брегалница сведок песни ќе ни пои.“²⁰

ВОЈНО-ПОЛИТИЧКО САВЕТОВАЊЕ У МАНАСТИРУ СВ. ПРОХОР ПЧИЊСКИ

У раним јутарњим часовима 27. фебруара почело је, под руководством ЦК КПМ, војно-политичко саветовање у манастиру Св. Прохор Пчињски.²¹ На њему су присуствовали и говорили чланови ЦК КПМ, Главног штаба Македоније, делегат ЦК КПЈ и ВШ Светозар Вукмановић Темпо и војно-политичка руководства 3. македонске бригаде, 2. јужноморавског одреда и Косовског батаљона. Утврђен је и усвојен следећи дневни ред:

- а) Ситуација у свету и на Балкану.
- б) Стање у нашој земљи и положај окупаторских снага у Југославији.
- в) Пресек развоја народноослободилачке борбе у Југославији.

²⁰ Исто.

²¹ Ослободилачки рат, књ. 2, стр. 170; чланак Страхила Гигова у књизи сећања Четрдесет година, књ. 7, стр. 170; Ми-хаило Апостолски: Фебруарски поход, Београд 1963, стр. 160—162, 172—173.

- ч) Ситуација на територији кумановског, врањског и црнотравског подручја.
- д) Закључак и задаци.

За нас је од примарног значаја, наглашио је Темпо, да сагледамо војно-политичку ситуацију на кумановском, врањском и црнотравском подручју и да у вези с тим одредимо најважније задатке за постојеће јединице, партијске и омладинеке организације као војно-политичко руководство како би се са овог снажног жаришта оружана борба јаче ширила према Косову и Метохији, Јабланици и источној Македонији.

На саветовању је истакнуто да се долазак на ову територију и формирање бригада мора осетити и у политичком и у војном погледу. Наглашено је да ова тако значајна територија, преко које пролази главна комуникацијска магистрала Солун — Скопље — Ниш — Београд, важна за транспорт јединица и материјала немачким снагама у Грчкој, мора бити под контролом партизанских јединица, где усмерити и наше главне снаге. У склопу овог задатка претходно се територија мора очистити од четничких снага. Њиховим разбијањем бићемо у могућности да створимо слободну територију од Козјак планине до Црне Траве; ова територија омогућиће нашим јединицама слободније кретање и маневар снага, затим организовање и изграђивање народне власти, а, што је најважније, на тој територији ће се успоставити контакт и сарадња између српских, македонских, косовских и бугарских јединица. Због свега овога разбијање Вардарског четничког корпуса мора уследити у најскорије време.

Говорећи о општој ситуацији у свету, друг Темпо је, у својству делегата ЦК КПЈ и ВШ, истакао успехе Црвене армије на источном фронту и западних савезника у северној Африци у току 1943. године, затим значај капитулације Италије, што још више отежава положај немачких снага које су изгубиле једног савезника. Сви ови успеси представљају прекретницу у другом светском рату у корист снага антихитлеровске коалиције. Пошто се у то време много говорило о отварању другог фронта на европском ратишту и о искрца-

вању савезника у Грчкој и на јадранској обали, истакнуто је значај југословенског ратишта и Балкана уопште.

При разматрању друге и треће тачке дневног реда указивано је на постигнуте успехе јединица НОВ и ПОЈ на територији Југославије у току 1943. године и истакнуто да су пропали еви планови непријатеља да уништи војно-политичко руководство Југославије са главном оперативном групом у долини Неретве и Сутјеске. Уместо уништења створене су нове, снажније јединице које проширују слободну територију и стварају нову. Југословенско ратиште постаје све значајније и задаје велику главобољу нацистичком руководству. Посебан осврт је дат на значај одлука Другог заседања АВНОЈ-а и при томе је истакнуто:

Формирана бригада на првом политичком часу са ратном заставом

„Хоћу да подвучем, другови и другарице, да ослобођене територије захватају скоро две трећине Југославије, да су победа НОВЈ у току четврте и пете офанзиве над окупатором и домаћим издајницима, посебно четницима Драже Михаиловића, капитулација Италије и учвршћење народноослободилачких

одбора као органа нове револуционарне демократске власти, уз повољну војну политичку ситуацију, створиле услове да се 29. новембра 1943. године у Јајцу одржи Друго заседање АВНОЈ-а на коме су донесене револуционарне одлуке уставног значаја којима су ударени темељи нове Југославије, од којих су најважније: стварање нове државе на демократским и федеративним принципима; одузимање избегличкој влади право законите владе; забрана краљу повратак у земљу; образовање Националног комитета ослобођења Југославије; додељивање назива маршала Југославије Врховном команданту Народноослободилачке војске Јосипу Брозу Титу и признање од стране савезника које је затим уследило. Све је то био огроман политички успех НОВ Југославије. Све ће то одиграти значајну улогу у даљем развоју народноослободилачке борбе и послужити као основа за изградњу нове Југославије".

Из наведених чињеница се може закључити, речено је на саветовању, да више не постоји та сила која би довела у питање извојеване тековине народне револуције, јер су извојевани сви битни услови за обезбеђење коначне победе. Због тога треба очекивати да ће Немци поново покушати да разбију снаге НОВЈ. Таквих покушаја ће бити и на овој територији, јер је она веома важна и осетљива за Немце. Због тога, наглашено је, морамо бити припремљени војнички и политички како бисмо успешно одолевали непријатељу. На крају саветовања извучени су следећи закључци и задаци:

Намеће се као нужна потреба да се на овој територији створе крупне формације: бригаде, дивизије, па и корпуси, који ће бити способни да нападају и већа насељена места и градове у којима је концентрисан непријатељ. Само такве јединице биће у могућности да окупатару нанесу осетне губитке. Овакве крупне јединице изискују и посебну војничку дисциплину, која је и до сада постојала и заенивала се на високој свести сваког појединца, али данас, кад се формирају веће војне јединице, мора да постоји још већа и чвршћа дисциплина и одговорност.

Питању војне обуке и изучавању војне вештине мора се убудуће посветити већа пажња, јер веће војне

јединице изикују од старешинског кадра много боље познавање војне науке и вештине.

Поред војне обуке, мора се посветити пуна брига и политичкој обуци. Бригада мора да постане најбоља школа у којој ће сваки појединац политички и војнички да се наоружа потребним знањем које ће му омогућити да сутра као руководиоца одговори дужности.

Брига о борцима мора бити у жижи војних руководилаца и партијске организације, јер је човек за нас најдрагоценија ствар. Брига за борца не састоји се само у томе да се он нахрани, да се обучи да рукује пушком и аутоматом, већ та брига мора да се огледа и у томе да он из дана у дан стиче све веће и боље војно и политичко знање које ће му сутра омогућити да и он постане руководилац.

Затим је подвучена важност слободних територија за развој социјалистичке револуције и наших оружаных снага, као и органа народне власти. Из тих разлога, речено је, морамо што скорије да уништимо четничке снаге Вардарског корпуса, као и бугарске снаге у Кривој Феји и Власини које су озбиљна препрека за даљи развој устанка на кумановском, врањском и црнотравском подручју. Ово подручје је за нас од посебне важности јер на њему живи српски, македонски и албански живаљ. Сем тога, овде долазе бугарски партизани које морамо братски и несебично да помогнемо.

На крају саветовања друг Темпо је поново узео реч и рекао: „да ће се ускоро створити услови за формирање нових бригада на овој територији, те се морамо пригђремити за још снажније и замашније акције. Постављам у задатак штабовима Треће македонске ударне бригаде, Јужноморавском одреду и Косовском батаљону да израде план заједничког војничког дејства кога ћу прегледати и одобрити. Оперативни штаб за горе поменуте јединице ћу својом наредбом још у току дана одредити. Кад се усвоји план онда ћемо из овог манастира да кренемо на његово извршење.“²²

²² Исто; Ратне белешке аутора.

Излагања друга Темпа и чланова ЦК КПМ и Главног штаба била су пропраћена дуготрајним аплаузом и одобравањем од учесника саветовања.

РАЗБИЈАЊЕ ВАРДАРСКОГ ЧЕТНИЧКОГ КОРПУСА

После саветовања, штабови јединица су приступили припреми људства за предстојећи продор наших снага на четничку територију. Борци и руководиоци пошли су на починак. Будни су били само стражари и дежурни, а будан је био и Панче Пешев. Формирање бригаде, саветовање у манастиру Прохор Пчињски, утисак који су оставили излагања другова и садржај песме Аце Шопова оставили су снажан утисак на његову душу. У манастирекој одаји где су спавали другови, у тишини, он је тихо певушио неку арију и повремено ударао песницом десне руке у отворену шаку леве руке. Нешто му није ишло и био је љут. Када га један од другова упита за разлог његовог узбуђења, он му објасни да му никако не иде мелодија на рефрен песме Аце Шопова.

„Знаш, хтео бих да ову песму мелодично обрадим, да она уистину постане марш 3. македонске ударне бригаде. Само ми не иде рефрен.“

„А шта мислиш о томе да арија буде отприлике оваква?“ рече Панчету и поче певушити тихо да не би пробудио остале другове који су од умора спавали дубоким сном. Панче је узбуђено пратио мелодију рефрена. Замолио је да му друг још једанпут понови мелодију.

„Није то оно што сам желео, има ту доста 'чапајевштине' — романее, али ипак увиђам да ту треба дати отегнуту мелодију, како би ми она покрила дужину речи и тиме се избегла једнообразност целе мелодије. Хвала ти, дао си ми идеју да прерадим рефрен, да му дам другу, отегнуту мелодију.“²³

²⁶ Исто; Ратне белешке аутора.

За разбијање четника одређено је посебно оперативно руководство²⁴ за 3. македонску ударну бригаду, Јужноморавски одред, Косовски батаљон и батаљон „Христо Ботев“. Оперативно руководство је било у саставу: командант Тихомир Милошевски, зам. команданта Милан Зечар, пол. комесар Кирил Михајловски и зам. комесара Саша Јаворина. При процени ситуације дошло се до закључка да би четнике требало присилити да приме одлучујућу борбу и на тај начин уништити. Чинило се ако не дође до одлучне борбе да ће четници моћи уз повлачење да сачувају своје снаге на поменутом подручју, чиме би нашим снагама било отежано извршење основног задатка — удар на бугарске гарнизоне и железничку пругу Скопље — Ниш. На основу овакве процене донета је одлука чија је основна идеја била да се са снагама продре на територију где су четници имали своје базе и утицај, принудити их да приме отвореку и одлучну борбу и на тај начин их уништити.

Командант Главног штаба Македоније Михајло Апостолски даје директиве штабу 3. бригаде

²⁴ Зборник докумената, том VII, књ. 3, док. 53; Ослободилачки рат, књ. 2, стр. 170—171; М. Апостолски: Фебруарски поход, стр. 176—177.

Четничко руководство, обавештено о нашем прикупљању у манастиру Прохор Пчињски, отпочело је да концентрише своје снаге са намером да нас изненада нападне и уништи у самом манастиру. Четничке бригаде: Ристовачка, Прешевска, Жеглиговска и Кривопа-ланачка запоселе су и блокирале путеве који из манастира воде на врањско подручје. Њихово руководство се унапред радовало нашем разбијању и уништењу. У том смислу су и говорили својим четницима, па и народу, да је партизанских снага мало и да су слабог борбеног морала; да немају у војном смислу добро обучено руководство и да ће се разбежати чим чују прве њихове пуцње. При овоме се мора истаћи да њихова обавештајна служба, и поред тога што је знала да се налазимо у манастиру, није имала ни приближну слику о нашој јачини. Тиме се може тумачити груписање свих четничких снага са ове територије, што раније нису чинили, јер су увек избегавали одлучујуће борбе с нашим јединицама. У четничком штабу сачињен је план напада према коме је требало у ноћи 29/30. фебруара извршити потпуну блокаду око наших снага, а у свануће концентрично нас напасти у манастиру. У том смислу су се одвијале и њихове припреме.

Обавештајна служба наших јединица је исто тако подбацила, јер се ништа није знало о централизици Вардарског четничког корпуса.

У раним јутарњим часовима 29. фебруара 1944. наше јединице су предузеле покрет из манастира прохол Пчињски у правцу села Старац и не слутећи да се на доминантним положајима налазе четници, који се припремали да сутрадан рано нападне манастир. Фолмирана је претходница и друга маршевска обезбеђења.

Када је претходница прешла Старачку кулу и продужила ка Равништу и с. Спанчевцу, на њу је отворена снажна ватра из аутоматског оружја са положаја гребена који се протеже према с. Спанчевцу. Изненадна ватра није збунила претходницу. Она се брзо развила за борбу, заузела погодне положаје и отворила ватру из пушкомитраљеза на четнике. Према жестини четничке ватре, која није била најпрецизнија, дошло се до

закључка да се ту налазе главне снаге Вардарског четничког корпуса.

Оперативно руководство, откривши четничке положаје, доноси одлуку да се изврши обухват четничких снага и одлучно нападну, а да се потом приступи њиховом уништењу. У духу те замисли јединицама су постављени следећи задаци: Косовски батаљон и бугарски партизански батаљон „Христо Ботев“ да фронталним нападом вежу четничке снаге за себе; један јужноморавски батаљон да изврши обухват и спречи њихово извлачење десном обалом реке Пчиње и пребацивање на пл. Козјак; 3. македонска ударна бригада, ојачана једним јужноморавским батаљоном, да обухвати непријатељско лево крило, док је део снага јужноморавског батаљона упућено да затвори прилазе с правца Врања и Ристовца како би се спречила евентуална интервенција бугарских снага. Тежња је била да се четничким снагама онемогући извлачење на северозапад, већ да се оне потисну на реку Пчињу, која због набујалости није била газна, и на тај начин униште.

Требало је брзо радити јер је претила опасност да из оближњег гарнизона пристигну бугарске снаге у помоћ четницима. Та сарадња је била јавна, а писмени документи о томе пашће у наше руке 3. марта када смо разбили једну четничку групу у Новом Селу из којих се јасно види потписан споразум између четника и команде бугарске 5. армије о сарадњи и заједничкој борби против јединица НОВЈ.

Четничка ватра је била врло јака. Они нису штедели муницију. Положаји, које су запосели четници, доминирали су тереном, те су се наше јединице виделе на снегу. Почело је подилажење њиховим положајима. Одстојање се све више смањивало. Четници су кренули на јуриш, али су били одбијени и враћени на своје положаје. Да би показали своју увереност у победу, гласно су упућивали погрдне речи партизанима. Борба се све више распламсавала. Да би се добило у времену, како би одређене јединице могле да изврше обухват, наређено је Косовском батаљону и батаљону „Христо Ботев“ да наставе наступање ка четничким положајима.

*Штаб 3. бригаде разрађује добијену директиву Главног штаба
Македоније*

Не обазирuћи ee на жестоку ватру, батаљони су вештим пребацивањем постeпeно освајали простор и приближили се њиховим положајима на 100 до 150 метара. Отпочeла је припрема за јуриш. Два узастопна јуриша централне групе била су одбијена. Четници су се осeћали сигурним. У међувремену левокрилна група је успешно вршила обухват. Њена појава потпуно је збунила и преплашила четнике. Настало је комешање. Четнике је захватила паника. Наше јединице су заузимале положај за положајем. Снег је био преко колена, али то борцима није сметало. У једно време четници као да су се повратили од претрпљеног страха. Покушавали су јуришем да поврате изгубљене положаје, али им то није полазило за руком. Све наше јединице су имале тактичку везу. Оперативно руководство је било у току збивања на читавом фронту. Борба је на свим секторима била жестока. Пошто је био снег, четници су се добро видели на положајима, а то је омогућавало нашим пушкомитраљесцима да им наносе осетне губитке.

У 16,00 часова батаљони су поново извршили јуриш и заузели четничке положаје на којима је остало наоружање, рањени и погинули четници. Ничим се више није могла да заустави сила партизанског јуриша. Четници су настојали да се спасу повлачењем на север које се претворило у панично бекство. Тако су дочекани од снага 3. македо-нске ударне бригаде. Преостала им је једина могућност да беже према реци Пчињи. Без обзира на набујалост Пчиње, четници су у паничном бекству покушали да је пређу, не размишљајући о томе да ће их хладна и набујала река чврсто стегнути у свој загрљај. Безброј шубара, које су пливале матицом реке, говорио је о трагичном завршетку њихових сопственика. То као да је отрезнило остале. Са подигнутим рукама предавали су се нашим борцима. Међу њима је било и доста сељака из оближњих села, који су били силом мобилисани. Предало се преко стотину четника са својим старешинама. У деветочасовној борби Вардарски четнички корпус јубио је разбијен, иако је имао преко 800 добро наоружаних четника. Успешним маневрима и смелим јуришима наши борци су нанели четницима такав удар (преко 120 мртвих) од кога се никада више нису могли опоравити. Заплењено оружје и други ратни материјал добро су дошли нашим јединицама које су због честих борби у томе оскудевали, а нарочито у муницији. Сви заробљени четници били су доведени у село Сејац. Када се пред њима појавио друг Темпо, многи су помислили да им је куцнуо последњи час. Изненадили су се када им је тако високи партизански руководилац упутио ове дирљиве и узбудљиве речи:²⁵

„Обраћам се вама, рекао је друг Темпо, заведеним људима, и питам вас ко су ти људи који вас воде? То су бивши југословенски официри представници покварене издајничке буржоазије, која је срамно издала свој народ априла 1941. године и оставила га на милост и немилост крвавом немачком, италијанском и бугарском фашизму. Данас ти исти покварени људи нападају своје

²⁵ Зборник докумената, том VII, књ. 3, док. 24, 34; Ослободилачки рат, књ. 2, стр. 171; Архив Војноисторијског института, к. 233, док. 22-17/8; Страхил Гигов у књизи сећања Четрдесет година, стр. 125—127. М. Апостолски, н. књ., стр. 179—188.

погане руке крвљу сопетвеног народа који се истински бори за ослобођење своје земље. Та света борба нашег народа предвођена Комунистичком партијом Југославије на челу са другом Титом смета њиховим плановима, њиховим циљевима да се поново врате на власт и поново седну на грбачу радног народа кога су двадесет година бездушно експлоатисали. Треба заувек да вам буде јасно да је данас^едини частан пут за сваког поштеног човека борба прбтив фашистичких окупатора, а не сарадња с њима^ /

Они сарађују са оугарским окупатором и ту сарадњу правдају да је у интересу народа, јер тиме, вајно, чувају ваше куће и домове од паљења и народ од интернација и стрељања. А јесу ли то успели? Колико је људи овога краја одведено у Бугарску на робовски рад? Колико је кућа по овим селима попаљено, а колико невиног становништва стрељано? Живе људе, децу и старце су палили по кућама. То су срамни издајници и не верујте ни једној њиховој речи. Они врше злодела против сопственог народа. Они не служе народу и не епаеавају тај народ својом верношћу према окупатору! Они само продужавају живот окупатору. Ви који ете осетили сву беду у овим селима, ви који сте преко двадесетак и више година били економски и политички угњетавани, освестите се и не дозволите да вас више води шачица избеглица из ЈГондона која је напустила свој народ онда када му је било најтеже. Сада су се ти издајници сетили да вас увлаче у неке корпусе! Ето каква је снага тог вашег Вардарског корпуса, ето његовог морала. Његова судбина морала је да буде таква, јер се он борио за неправедну ствар. Он сарађује са бугарским фашистичким јединицама ради уништења партизанских снага. Видели сте сами каква је војничка сила вашег корпуса, а добро сте видели и храброст, смелост, вештину и одлучноет наших снага. А шта је то што нашим партизанима даје такву снагу? То је сазнање да се бори за праведну ствар, за истеривање окупатора из наше земље и стварање истинске народне власти, стварање бољег и срећнијег живота радних људи. Ви сте заведени. Ко хоће може слободно да ступи у Народноослободилачку војску. А ко неће,

нека иде својој кући и тамо гледа своја посла. Знајте да је дошао крај четничким снагама не само на овој територији већ у читавој Југославији" рекао је на крају друг Темпо.

Када је завршио излагање, на наше велико изненађење близу стотину заробљених четника дигло је руку и изразило жељу да ступи у редове Народно-ослободилачке војске.

Вардарски четнички корпус је овом борбом дефинитивно био и војнички и политички разбијен. На овој територији четници више нису могли опстати.²⁶

После разбијања четника код Сејаца Панче Пешев је срео оног друга са којим је разговарао у манастиру Прохор Пчињски.

„Сутра морају да одјекну борбени акорди марша 3. македонске ударне бригаде, који ће јој у тешким тренуцима подизати борбени дух и давати снаге да преброди све тешкоће", рече Панче са великим одушевљењем и сигурношћу.

Целе ноћи, седећи на трonoшцу крај ватре, бавио се мелодијом марша. А у свануће он је радосно будио једног по једног друга за које је знао да добро певају. Хтео је да заједнички пробају арију коју је ноћас компоновао. Радосно су прихватили његов предлог. Пошто забележише речи песме Аце Шопова, Панчо је почео да им певуши арију. Брзо су освајали једну по једну строфу. Већ су неколико пута поновили арију марша. Најзад је потпуно савладана. Чекали су да се бригада построји, па да запевају и борцима приреде пријатно изненађење.

У јутарњим часовима 1. марта бригада и остале јединице биле су постројене за покрет ради чишћења територије од остатака четничких снага. Једна група се издвојила испред строја. То су они који су увежбавали марш. Борцима није било јасно шта то треба да значи.

И тада, кроз хладно зимско јутро одјекнуше топли звуци марша:

²⁶ Исто; Ратне белешке аутора.

„Ко челик сме ние со Титови сили,
Стив Наумов стои пред нас како штит ...”

Одјекује арија марша Треће македонске ударне бригаде, арија која ће од тог дана пратити бригаду на њеном борбеном путу, арија која је истински освојила срца бораца.²⁷

Тога јутра дугачка колона упутила се ка селима која су била под четничким утицајем — Света Петка, Спанчевац, Кошарно, Богдановце, Ново Село, где 3. марта долази до борбе са једном четничком групом. Заробљено је 30 четника и заплењена четничка документација из које се види сарадња четника Драже Михаиловића са бугарским окупаторима против Народно-ослободилачке војске. Пронађени су магацини хране и ратног материјала у селима: Горуновац — Широка Планина, Трговиште, Српско Буштрање, Свињиште, Старац, Брачевци, Братоселце, Клиновац. Похватали су остаци разбијеног Крстићевог корпуса и Петришеве бригаде и извршено је потпуно чишћење територије. Крстић, командант корпуса, је са 50 четника побегао у правцу Кукавице и Оруглице. Тако је дефинитивно очишћена ова територија од четничких снага и њиховог утицаја. Овим је задат снажан ударац великосрпској буржоазији, која се није одрицала својих аспирација према Македонији. С друге стране, створени су сви услови за снажнији развој народноослободилачког покрета на овој територији где се проширује слободна територија са које се предузимају снажнији напади на бугарске посаде и врло осетљиве објекте на комуникацијама у долини Јужне Мораве, Криве реке и источне Македоније.²⁸

Ако се анализирају борба и постигнути успеси код Сејца, могу се извући следећи закључци и искуства:

1. Одлука војно-политичког руководства да прво рашчисти са четничким покретом у овом крају је потпуно исправна. Тиме је ликвидиран један од непријатеља народноослободилачке борбе и омогућено је нашим

²⁷ Исто.

²⁸ Исти извори наведени у фуснотама 25 и 26.

снагама да тежиште својих дејстава усмере на основног бугарског фашистичког окупатора и на врло осетљиву комуникацијску магистралу у долини Мораве, тако важну за саобраћај и транспорт немачких снага у Грчку.

*Делегат ЦК КПЈ и ВШ НОВ и ПОЈ Светозар Вукмановић
Темпо врши смотру у с. Жегђану*

Сем тога, разбијена је четничка пропаганда на делу ове територије, која је делом била под његовим утицајем. На тај начин је проширена слободна територија на кумановско-врањском и црнотравском подручју, које сада чине нераздвојну целину. Овим је обезбеђена позадина наших јединица и створена база за шири маневар и усмеравање јединица где је то потребно.

Најзад, проширена је база за ширу мобилизацију људског и материјалног потенцијала.

2. У духу овог оперативног циља правилна је одлука Оперативног штаба да четнике треба принудити на одлучну борбу, јер се само тако могла остварити замишљена идеја.

3. Обавештајна служба је подбацила у погледу прикупљања података о четничким снагама и њиховим на-

мерама. Овај пропует је надокнађен правилном одлуком Оперативног штаба да се четници нападу, чиме је онемогућен њихов план напада на наше снаге у манастиру и на тај начин им је преузета иницијатива, што је довело наше снаге у преимућство и омогућило да постигну тако велики успех и коначни циљ.

4. После откривања четничких положаја идеја маневра за обухватање четничких снага и набацивање на набујалу р. Пчињу била је од одлучујућег значаја. Распоред снага и одређивање тежишта напада и силаина допринели су брзом разбијању четника.

5. Правилан однос према заробљеним четницима и разјашњавање циљева и карактера народноослободилачке борбе и издајничке улоге четничког покрета умногоме су утицали на опредељење четника и народа за НОБ.

Опште узев, овим подухватом постигнути су врло значајни војно-политички успеси на овом подручју.

БОРБЕ У РЕЈОНУ с. БИЉАЧЕ — БРАТОСЕЛЦЕ — БУШТРИЊЕ

После разбијања и последњих остатака четника Вардарског корпуса на територији Арбанашког, Паклишта и Германа 3. македонска ударна бригада и Косовски батаљон поново се враћају у рејон села Биљаче, Братоселца, Турског Буштриња и Свињишта ради објашњења становништву о карактеру и циљевима народноослободилачке борбе и раскринкавања пропаганде и политике четничког покрета. Постигнути успех наших јединица у борби против четника, позитивни политички одраз тих борби код народа овог краја и појава наших јединица у близини моравско-вардарског комуникационог цравца дубоко су узнемирили бугарског окупатора. Да би се обрачунао са нашим снагама и заплашио становништво слободне територије, он покреће своје специјалне јединице, вичне за спровођење терора и зверстава над голоруким народом. У јутарњим часовима 16. марта из Куманова и Врања пребачене су доста јаке

непријатељске снаге возовима и камионима. Оне су се искрцале у близини села Биљаче.²⁹

На линији Биљача — Братоселце — Турско Буштраће већ се развила борба између наших снага и снага бугарске војске и полиције. На положајима више села Братоселци Косовски батаљон је већ постигао успех. Ту се водила борба на блиском одстојању. После извршеног јуриша Косовски батаљон је успео да одбаци непријатеља, који се уз осетне губитке у приличном нeredу повукао у правцу е. Биљача.

У току борбе непријатељу су дошла нова појачања из Враћа. Поље око железничке пруге било је прекривено новодошлим јединицама. Оне су се развиле за борбу и притекне у помоћ снагама које су већ биле антажоване у борби. Међутим, откривено земљиште и чист предтерен пружали су нашим јединицама повољне услове за отварање дрецизне ватре из аутоматског оружја. Услед наше снажне ватре непријатељски борбени поредак се ускомешао и стао. Војници су полегли. Њихови команданти и командири као да су били изненађени страхом својих јединица, који их је приковао за земљу. И то их је наљутило. Са пиштољима гонили су војнике да се дигну са земље и да наставе покрет ка нашим положајима. Њихово наступање није више сигурно као што је било од момента када су се од насипа упутили нашим положајима. Мртви који су остали на терену и рањеници утицали су на морал војника који су врло споро и опрезно наступали.

На шоложајима 2. батаљона 3. бригаде развила се врло драматична борба. Прва чета овог батаљона, која је била на предстражи изнад села Свињишта (на триг. 783), била је изненађена од бугарских јединица које су долазиле из еела Бугариња са циљем да зађу иза леђа нашим јединицама које су пружале отпор снагама са правца Биљаче и Турског Буштраћа. Предвиђања Оперативног штаба показала су се тачна. Снаге које су упућене више села Свињишта имале су задатак да заштите наш бок од евентуалног напада бугарских снага које су се налазиле у селу Бугариње. После двочасовне

²⁹ М. Апостолски, н. књ., стр. 189—190.

борбе бугареке снаге са тог правца биле су одбијене и у нeredу су се повукле према Бугарињу.

На другим положајима борба траје несмањеном жеетином до пада мрака. Уз подршку тешког наору-жања, које је без престанка дејствовало, бугарске јединице су извршиле пет јуриша на положаје наших јединица, али без нарочитог успеха, јер су увек уз осетне губитке биле одбијане. То је деморалисало војнике, те је њихово руководство донело одлуку да се обустави наступање и да јединице привремено пређу у одбрану а да сутрадан ујутро, када им пристигну свежа појачања, пређу поново у напад.

Део Оперативног руководства јужнолоравских, македонских и косовских јединица на положају

Оцењено је да не треба пружити могућност непријатељу да добије нова појачања, што би принудило наше јединице да воде фронталну борбу. Због тога је донета одлука да се искористи пољуљани борбени морал код непријатеља и да се одмах крене на јуриш и непријатељ одбаци у равницу.

Јуриш је био брз и еловит тако да недријатељ није био у стању да издржи снажни налет наших јединица. Дао се у панично бекство остављајући на положајима целокупно тешко наоружање: један пољски топ, два тешка минобацача, шест пушкомитраљеза и целокупну муницију за ово оружје.³⁰

Наше јединице славиле су још једну успешну победу која је исто тако силно одјекнула код народа овог краја који се све више опредељивао за народноослободилачку борбу и слао своје синове у редове наших јединица.

У овим борбама су постигнути исто тако велики морални и војно-политички успеси, који су све више учвршћивали борбени морал јединица и поверење народа у његову снагу и одлучност за постизање коначног циља — ослобођење народа.

Одлучујућу улогу за постизање успеха у овим борбама одиграла је одлука Отгеративног штаба да се непријатељ одмах нападне и не чека да му сутрадан пристигну нова појачања, чиме је иницијатива прешла у руке наших јединица. Силина јуриша и удара на поколебане и деморалисане бугарске јединице имала је одлучујући значај за исход борбе. Донета одлука у правом моменту решила је успешно ову акцију. Да се није правремено извршио напад, можда би исход борбе био другачији, јер би бугарским снагама дошла нова појачања, што би утицало да се поправи пољуљани морал бугарских војника.

НАПАД НА ЖЕЛЕЗНИЧКУ СТАНИЦУ РИСТОВАЦ

После ове победе све јединице су кренуле на врањско подручје ради предузимања ефикаснијих политичких и војних мера да би се ова територија што снажније учврстила као база. Важност ове територије огледала се у томе што се са ње могло маневрисати преко црногравског и кумановског подручја. Исто тако са

³⁰ Зборник докумената, том VII, књ. 3, док. 35; Архив Војноисторијског института, к. 233, док, 27-18/8.

овог подручја могло се успешно дејствовати према бугарској територији од стране бугарских партизана, којима је црнотравско, врањско и кумановско подручје служило као солидна база за њихов опстанак. Како су на овој територији дејствовале и снаге са Косова и Метохије, то је она служила и као база за одржавање контакта с том облашћу. Исто тако са црнотравског подручја преко Јужне Мораве, Кукавице и Радан планине могла се одржавати веза са снагама Првог јужноморавског одреда. Из поменутих разлога одлучено је да све снаге крену ка врањском подручју. Имајући у виду добро стање на црнотравском и кумановском подручју " стање које би се побољшало на врањском, створила би се јединствена слободна територија од Криве реке и Куманова до Црне Траве и Лужнице, која би била од огромног значаја за даљи развој оружане борбе. Са те територије, на којој би се учврстили органи народне власти, најбоље би се могла организовати борба против бугарских снага и онемогућити саобраћај на линији Скопље — Ниш и Куманово — Крива Паланка — Ћустендил, који је био од особите важности за немачке и бугарске окупаторске јединице. Да би се на слободној територији врањског војног подручја организовала народна власт и војнотериторијални органи, 21. марта 1944. године одржан је у селу Трговишту велики народни збор³¹ на коме је присуствовало око 5000 људи из оближњих села кумановског, кривопаланачког и врањског среза.

На збору је говорио Светозар Вукмановић Темпо који је истакао основне циљеве НОБ-а и раскринкао рад непријатеља и његових слугу.

У то време — 25. марта — формиран је у с. Вишевцу (код Врања) од бораца Косовског партизанског батаљона, који је стигао из Јабланице, и Коеовског батаљона, који је дејствовао на кумановско-врањском подручју> Косовски НОП одред.

После овог сјајног политичког успеха, који је постигнут на политичком збору у селу Трговишту, требало

³¹ Зборник докумената, том VII, књ. 3, док. 40; Ослободилачки рат, књ. 2, стр. 171.

је поетићи и војнички успех на неком осетљивом месту за окупатора. Ово утолико пре што се ближио 27. март који је Хитлер добро запамтио, јер су му на тај дан 1941. године народи Југославије рекли: „Боље рат него пакт!“.

Оперативни штаб је одлучио да се трогодишњица тог светлог датума прослави нападом на железничку станицу Ристовац на прузи Ниш — Скопље. На овој станици су се редовно задржавали сви возови из техничких разлога: узимање воде; промена локомотиве; поправке котлова и др. Напад на Ристовац је био значајан и по томе што су у њему била седишта трију бугарских општина: Кленика, Клиновац и Ристовац, чији је административно-управни апарат побегао из ових села из страха од партизана и склонио се у Ристовац на „сигурно место“.

Непријатељ је придавао велику важност Ристовцу. У њему је стално било 200—250 немачких и бугарских војника који су били смештени у згради железничке станице, претворене у право утврђење.

За ову акцију одређени су 3. македонска ударна бригада и Косовски одред. Кренули су из с. Трговишта и дошли у манастир Лепчинце где неколико дана изводе интензивне припреме за напад на Ристовац. Обавештајна служба је прикупила у целини тачне податке о броју и распореду непријатељских снага и најважнијим објектима у Ристовцу. На основу ових података Оперативни штаб је поставио следеће задатке јединицама:

Трећа македонска ударна бригада да са 3. батаљоном нападне железничку станицу, општинску зграду и остале објекте који су се налазили у непосредној близини зграде, да их сруши и у њима уништи непријатеља.

Први батаљон да нападне железнички депо, пумпу за воду за локомотиве, да минира пругу и да обезбеди леви бок главнине; 2. батаљон је одређен у резерву са задатком да буде спреман за дејство где то ситуација буде налагала, а да део снага упути Косовском одреду.

Косовски одред је добио задатак да са 1. батаљоном минира и обезбеди пут у околини села Ратаја који од Врања води ка Ристовцу; са 2. батаљоном и делом снага 2. батаљона 3. македонске ударне бригаде да заузме и минира железнички мост на р. Јужна Морава.

Постројени борци 6. јужноморавске бригаде у с. Трговишту

Као што се види, јединицама су постављени задаци усредсређени на три основна објекта за дејство: уништавање железничких објеката, зграда, материјала и окупаторске администрације — управне власти.

Борци су осећали да се нешто крупно припрема и због тога су били добро расположени. Разбијање Вардарског четничког корпуса код Сејаца и бугарских јединица код Биљаче, Братоселца и Турског Буштриња подигло је још више поверење у ударну моћ наших јединица. С великим интересовањем посматрали су рад одређених минерских група које су се увежбавале у прављењу мина и руковању експлозивом и како се припремљене мине могу најлакше да убацују у зграде.

Друге групе бораца увежбавале су вештину паљења зграда из којих ће непријатељ пружати отпор. А и сами борци, у оквиру својих десетина и под руководством командира чета, увежбавали су радње скопчане са њиховим конкретним задатком.

Били су подељени сектори, а руководиоцима сектора дата су упутства. Целокупни борацки састав био је упознат са најосновнијим специфичностима напада на утврђена места.

Одржани су партијски и омладински састанци. Чланови Партије су примили обавезу да објашњавају борцима војно-политички значај напада и, као и обично, да својим личним примером у борби буду узор осталим партизанима. И омладинци су се на својим састанцима такође обавезали да ће храбро и самопожртвовано извршити постављени важан задатак.

После ових добро припремљених састанака код сваког борца се осећала чудна живост. Сваки је нешто радио. Неко је чистио оружје, неко муницију, други су одграђивали бомбе да би очистили каписле, трећи су се увежбавали правилном руковању експлозивних минама од еказита ради рушења зграда и железничких постројења. Неки су себе уређивали, крпили одело, поткивали ципеле, чизме, удешавали или кројили нове опанке и друго. Једном речју, сви су се припремали за што боље извршење тако важног задатка.³²

Већ се приступило батаљонском увежбавању јединица ради што успешнијег дејства. Тачно су се знали објекти напада јединица и њихових суседа. Нарочита пажња је посвећена брзини извршења задатка. С обзиром на то да се Ристовац налазио у непосредној близини Куманова, Врања и Бујановца, где је непријатељ имао јаке гарнизоне, напад и извршење задатка је требало завршити за два сата, јер се ценило да би толико времена требало непријатељу да из поменутих гарнизона притекне у помоћ нападнутим објектима, било возом или камионима.

Оперативни штаб, оценивши да су припреме биле довољне, наредио је покрет ка селима Буштрању, Бу-

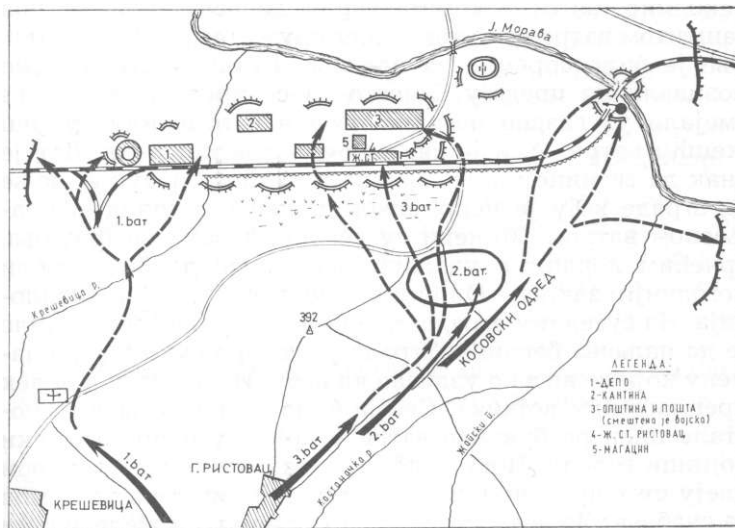
²² Исто; Ратне белешке аутора.

лишевцу и Русцу, како би јединице биле ближе објекту напада. И у овим селима се наставило са увежбавањем јединица, тако да су она личила на војничке полигоне. Сељаци су са великим чуђењем посматрали како на њихове куће јуришају групе бомбаша или борци са експлозивним минама.

Уочи напада иа Ристовац јединице одређене за напад биле су груписане у с. Буштрању. У први сумрак 26. марта оне су биле постројене и ишчекивале последње директиве и упутства. После говора команданта Оперативног штаба генерала Апостолског колона је кренула на извршење задатка.

Гледамо пред собом равницу, а тамо даље жмиркање електричног осветљења. То је Ристовац, ту је тако важна станица на магистралаи Скопље — Ниш, која је за фашисте имала посебан значај. Батаљони се приближавају станичним објектима које су обезбеђивали Немци и Бугари. Непријатељ нас још није открио, јер он ноћу није упућивао никакве патроле према селима из којих су кренуле наше јединице. Чим би пала ноћ, оставио би најпотребнија обезбеђења око железничког насипа, а остали би се повукли у утврђене зграде.

Простор испред железничког насипа био је врло тежак за савлађивање, јер је био пун воде и лепљивог блата — на појединим местима и до изнад колена. Непријатељ је осетио наше присуство, те је отворио снажну митраљеску ватру. Повремено осветљавао је поље ракетама. Борци су били приморани да лежу у воду и блато да не би били откривени. Чим би се ракете угасиле, тихо су се приближавали непријатељу, што га је збуњивало. Он је очекивао да и ми отворимо ватру како би открио наш распоред. Када се растојање између нас и непријатеља смањило, испале су уговорене ракете за јуриш. Отпочео је силовит јуриш јединица на одређене циљеве. Непријатељ је био изненађен и збуњен смелошћу и одлучношћу наших бораца. Отворио је паклену ватру са насипа на железничкој прузи да би зауставио јуриш. Али, без обзира на то, наше јединице су се веома брзо нашле на железничкој прузи, протерале непријатеља и заплениле његове митраљезе. Он је у паничном бекству напустио ровове. Три дугачке

Напад на железничку станицу Ристовац 27. III 1944. год.

композиције, које су се приликом напада ту затекле, испречиле су се испред наших бораца. Непријатељ је иза њих пружао отпор. Водила се блиска борба за сваки вагон. Наше јединице су успеле да потисну Бугаре и Немце који су се повукли у зграду железничке станице, као и у зграду где је била смештена општинска управа. Одатле су пружале жесток отпор рачунајући на потпуну сигурност јер су очекивале помоћ из оближњих гарнизона. Међутим, преварили су се. Наши батаљони су најзад на јуриш заузели митраљеска гнезда и почели све више да стежу обруч око зграда, засипали их аутоматском ватром и бомбама. Једна минерска група успела је са западне стране да ископа две рупе у које су уметнуте две експлозивне мине од екрзита тежине по десет килограма. Сдједном се пронела радосна вест да је у близини железничке станице у једној зградици пронађена цистерна са бензином. Одлучено је да се пре минирања зграда, одакле је непријатељ пружао жесток отпор, оне полију бензином. Пронађено је у депоу и

неколико канти у којима борци доносе бензин и под заштитом ватре из аутоматског оружја поливају зграду. Све је било спремно за паљење. Немце и Бугаре смо позивали на предају. Уместо да се предају они су се смејали уз гласне погрдне псовке и отворили су још жешћу ватру. Али је све то било кратког века. Дат је знак да се мине упале. Борци су се брзо повукли даље од зграде коју је непријатељ држао под пушкомитраљеском ватром. Минери су се, после паљења фитиља, трчећим корацима удаљили од зграде да би заузели погоднији заклон. Одјекнула је заглашујућа експлозија. На суседним зградама попуцали су прозори; дошло је до паљења бензина. Зграда је ускоро букнула у пламену који се високо уздизао ка небу. Из ње се чуо лелек преплашених војника. Све је било касно. Зграда је постала плен разбуктале ватре у којој су непријатељски војници горели. Исту судбину доживели су и браниоци двеју суседних зграда. За то време уништена је пумпа за снабдевање локомотива водом, разрушен железнички депо, као и телефонско-телеграфска постројења. Након тога приступило се припремама за паљење вагона и минирање локомотива. Али, управо тог момента је из правца Бујановца наилазио воз. Како изненађење! Како је прошао воз када је мост морао бити порушен? За његово дизање у ваздух биле су одређене јединице Косовског одреда, које су снабдевене припремљеним минама од екразита. Касније смо сазнали зашто мост није био порушен. Када су се јединице Косовског одреда приближиле железничком мосту на реци Морави, оне су у првом налету заузеле утврђења на десној обали реке. Како је отпочела борба, догодило се нешто чему се нико није надао. Мине, које су биле намењене за рушење моста, биле су натоварене на коња. Када је отпочео напад, преплашен од пуцњаве, коњ се отргнуо од водића и у галопу нестао у тамној ноћи. Због тога је изостало минирање моста. Када је воз наишао, јединице су заузеле борбени распоред претпостављајући да том композицијом стижу непријатељу појачања. Међутим, на наше задовољство био је то теретни воз. Таман је дошао на време да и он, са осталим композицијама, постане плен пламена. Рад на поливању компо-

зиција бензином је отпочео. Ту и тамо по вагонима се налазио по који Немац или Бугарин, који су се у њима сакрили и ћутећи ишчекивали даљи развој ситуације. Надали су се брзој помоћи, надали су се свом спасењу. Када су наши борци почели поливање бензином, они су се углавном јављали из углова вагона и предавали се.

Са правца Враћа кренуле су бугарске јединице камионима хитајући у помоћ нападнутим снагама у Ристовцу. Дочекао их је 1. косовски батаљон. Он је успео да спали један камион и да дигне у ваздух мост на друму код с. Ратаја. Пуна два сата водила се огорчена борба са непријатељем, који није успео да разбије заседу храбрих бораца Косовског батаљона, а камоли да се пробије и притекне у помоћ опкољеним снагама.

И 2. батаљон 3. македонске ударне бригаде, који је имао улогу да штити леви бок главних снага код села Несалце, зауставио је једну композицију натоварену разним материјалом.

Већ је и трећа композиција поливана бензином. У једном вагону доживели смо изненађење. Ту је заробљен немачки ваздухопловни наредник, пратилац неколико вагона натоварених разним пакетима и пошиљкама из Грчке као поклон Гебелсу за његов рођендан. Те скуповене поклоне Гебелсу је послао командант гарнизона немачких јединица у Солуну. Код наредника је пронађено писмо упућено Гебелсу у коме му овај честита рођендан и у знак особите оданости и пажње шаље му неколико вагона са најбољим грчким поморанцама, сувим грожђем, конзервираним воћем, најфинијим цигаретама, ликерима и другим. Ипак на крају писма га моли за једну „малу услугу“ коју Гебелс може да учини без неких нарочитих тешкоћа — да га из Грчке прекомандује у Немачку. Ватра од запаљених зграда и композиција куљала је високо у небо. Уз њену светлост борци су јели поморанце, суво грожђе и конзервирано воће. Пушачи уз највећу сласт испуштали су густе димове грчких цигарета. Један шаљивчина држећи флашу ликера почео је да наздравља:

„Срећан ти рођендан, Гебелсу! Извини што ти ове лепе пошиљке, опљачкане у Грчкој, не можемо послати. Задржане

су овде на Ристовачкој железничкој станици, ако си чуо за њу, од оних које ти у свакодневној мајмунској галами преко радија називаш бандитима, према којима не треба имати никакву милост. Видиш, ми смо такође добри да ти на 27. март 1944. године честитамо твој рођендан, људска наказо!".

Командант 6. јужноморавске бригаде Живојин Николић Брко говори бригади при њеном формирању

Лица партизана су била озарена. Весели због успешно извршеног задатка, ухватили су се у коло и запевали „Ај што ми је мило и драго млада партизанка да станам". Ватра их је осветљавала са свих страна. Имали су зашто и да се радују. Железничка станица и сва постројења била су уништена. Четири композиције са преко стотину вагона са житом и другим прехранбеним артиклима, који су упућени у Немачку, били су спаљени. Уништена је пошта и општина. Убијено је око 20 немачких и око 30 бугарских војника, а заробљено 27. Заплењен је огроман материјал и запаљена цистерна са бензином. Овај велики успех их је веселио.

Радосни су били што су извршили једну тако одлично замишљену и компликовану акцију, која је изискивала солидну организацију и садејство, и што су показали непријатељу да се не може сачувати ни у тако утврђеним зградама. Народ овога краја уверио се у моћ наших јединица. Попаљене зграде у којима је изгорела архива трију општина, које су биле смештене у Ристовцу, разрушени железнички објекти, тако осетљиви и важни за окупатора, запаљене композиције, заробљени немачки и бугарски војници потврђивали су то. И, што је најважније, наши борци су стекли драгоцену искуство за напад на насељена места у утврђене зграде и објекте, које ће им корисно послужити за наредне акције на рудике олова и цинка у Добреву и Пробиштипу. Посебно је радовало партизане што ће народ, који путује овом пругом, видети згаришта и крш на железничкој станици и што ће те своје импресије преносити и другима и причати о снажним и храбрим дејствима наших јединица којима се не може супроставити вишеструко јачи фашистички окупатор.³³

После поноћи прикупљени батаљони, натоваривши велики плен, отпочели су извлачење ка Горњем Ристовцу и даље ка Буштрању и Сејацу. Помоћ, која је Немцима и Бугарима долазила из Врања, оглашавала се све чешћим пуцњима, али из даљине. Непријатељске јединице нису настојале да смање дистанцу између њихових и наших јединица. Поштовали су је. Наши батаљони, свијени у колоне, громко су певали: „Ко челик сме ние . .

Време је нагло захладило. Ветар је почео да дува и да бесни; снег је падао. То је прилично ометало покрет. Међутим, овакво време није сметало сељацима да нае чекају испред својих кућа и да нам нуде топли хлеб и друге намирнице. Са родитељском љубављу народ је нудио своју помоћ. Време се све више погоршавало. Видљивост је била врло слаба. Силуете се нису распознавале на два метра. Колона се приближавала

³³ Зборник докумената, том VII, док. 42; Архив Војноисторијског института, к. 233, док. 27-19/8; Страхил Гигов, наведени чланак, стр. 125—127.

селу Старац где је стигла око 8 сати 28. марта. Сви сељаци су били на ногама и одушевљени нашим успехом. За време нашег кратког задржавања у њиховом селу трудили су се да нас замене у неким пословима како би се борци што више одморили. Сутрадан, 29. марта, наше јединице су стигле у манастир Прохор Пчињски. Ту је Оперативни штаб извршио анализу дотадашњих акција и закључио да ниуком случају не треба испуштати иницијативу из руку и да непријатеља без престанка треба нападати не дозвољавајући му да одахне. Посебно је истакнуто да непријатеља треба тући на најслабије место — његов ратни потенцијал.

Ова акција је врло успешно изведена, у првом реду, због добро замишљеног, припремљеног и изведеног плана. Идеја за организацију напада је предвидела све евентуалије и одговарајућим распоредом снага обезбедила успешан исход планираног напада. Предвиђено је да се напад изврши на два места и биле су одређене довољне снаге за обезбеђење из правца Врања. Посебно треба истаћи претходно увежбавање свих елемената борбеног поретка, што је утицало правилном функционисању група на одређене објекте за напад. Изненадност и дисциплина ватре исто тако су умногоме допринели извршењу задатка. Стечено је богато искуство за наредне акције на насељена места и утврђене објекте.

НАПАД НА РУДНИКЕ КОД ПРОБИШТИПА И ДОБРЕВА

У вези са донетим закључцима Оперативни штаб је одлучио да се изврши напад на руднике цинка и олова код Пробиштита и Добрева у непосредној близини Кратова. Њих су експлоатисали Немци за своју ратну индустрију.

За овај напад је Оперативни штаб предвидео 3. македонску бригаду и Косовски одред и одредио Оперативно руководство које ће руководити овом акцијом. Да би се задатак увежбао и јединице припремиле за такву врсту напада, одређено руководство је издало наређење да се изврши покрет до партизанске базе код

с. Пелинце где је требало извршити све припреме за напад. Јединице су 30. марта изјутра стигле у с. Пелинце. Време је било врло лоше — чае је падала киша, час снег праћен снежном вејавицом. То је етравовито исцрпљивало борце. Када су стигли у Пелинце, већ се осећала изнемоглост чак и код издржљивијих бораца.

Након пристизања и размештаја јединица оперативно руководство је приступило припреми плана за напад. Располагало се подацима да су руднике, због њихове велике важности, обезбеђивали и Немци и Бугари. При процени дошло се до закључка да су те снаге биле доста јаке и да се мора рачунати на чињеницу да нападнутим рудницама могу врло брзо стићи у помоћ бугарске снаге из оближњих гарнизона. Ове чињенице су наметале и одређивале карактер самог напада. Он је морао бити изненадан, брз и енергичан. Затим, требало је предвидети после извршеног напада благовремено извлачење јединица ка слободној територији како би се избегле борбе са јаким бугарским јединицама суседних гарнизона, које ће свакако притећи у помоћ нападнутим јединицама у рудницама.

Није било неких нарочитих тешкоћа да се добије представа о распореду свих важнијих објеката ових рудника. У бригади је било бораца који су дуже времена радили у њима, што је било од велике користи руководству ради доношења правилне одлуке. И поред овога, ради добијања новијих података, одређена је група другова који су радили у рудницама са задатком да на лицу места прикупе најновије податке, да се после обављеног задатка задрже на планини Осогову и да 2. априла успоставе везу са оперативним руководством у с. Мушкову.

Пошто су штабови батаљона обавештени о нападу на руднике и добили конкретне објекте напада, отпочеле су припреме и увежбавања бораца. Указано им је на важност појединих објеката који су били најосетљивији за непријатеља, затим на њихов распоред, као и место одакле би непријатељ могао да пружи организовани отпор. Поеобна пажња је скренута на поједине стамбене зграде, магацине и на нека непријатељска утврђења. Настојало се да јединице схвате политички

значај ове тако важне акције у којој је требало заузети руднике, онеспособити их за рад на дуже време и на тај начин пореметити планове немачке ратне индустрије. Поред тога, планирана је мобилизација рудара и њихово приступање нашим јединицама.

Јединице су приступиле озбиљним припремама. Одвојени су рањеници и болесници. Пошто је напад био предвиђен за 3. април, то су 30. марта, након пада мрака, одређене јединице напустиле Пелинце и кренуле на планину Козјак одакле би за једну ноћ могле да пређу друм Крива Паланка — Куманово и избију на Осогово. После кратког одмора, ноћу 1. априла, јединице су кренуле за Осогово. То је био врло напоран пут. Време је нагло захладило и снег је падао свом силином. Ветар који је беснео емрзавао је срж у костима. Све је то умногоме ометало покрет. Видљивост је била врло слаба. Није се могло ништа видети даље од 2 до 3 метра, а покрет је морао да буде без задржавања јер су се пре зоре морали прећи друм Крива Паланка — Куманово, као и Крива река. У појединим моментима, због снажног ветра који је дизао читаве облаке од снега, губила се оријентација, те и борци, који су одлично познавали овај терен, нису били у стању да се оријентишу. То је страховито исцрпљивало и онако смрзнуте борце. Вили су изнемогли, а одмор се није могао дати из већ наведених разлога. Морало се маршевати без икаквог одмора. Поред свих потешкоћа, колона је прешла друм неузнемиравана од непријатеља. Приближавала се Кривој реци. Због хладног времена привремено оперативно руководство мења првобитну замисао да се река гази и доноси одлуку да се река пређе преко моста, иако су га Бугари увек обезбеђивали. Брзо је формирана група која је добила задатак да пошто-пото ликвидира непријатељско обезбеђење на мосту. Она се тихо и опрезно приближавала мосту. Помагала јој је вејавица. Општа радост. Никог није било на мосту. Невреме је натерало Бугаре да се склоне по кућама, те је колона прешла реку неопажено.

У јутарњим часовима 2. априла колона се под врло тешким условима пела на висове Осогова. Јак олујни ветар ометао је нормално кретање јединица. Морао се

уложити и последњи атом снаге да би се до сванућа стигло у с. Мушково, где је био предвиђен преданак. Почело је да свиће, а невреме је и даље пратило јединице. Колона као да је умотана снежним застором

*Командант батаљона
Доне Филиповски
погинуо у борби код
Пробиштипа 3. IV 1944.
год.*

створеним вејавицом и као да је желела да се сачува од погледа људи, да се приближи одређеном циљу и на тај начин приреди окупатору и народу овог краја још једно изненађење. Као да се журила да то изненађење буде што пре. Тако обавијена снегом, након тешког и напорног марша, маршевска колона је стигла у село Мушково где је борцима дат одмор. Одмах је ухваћена веза и са групом која је упућена да прикупи податке о објектима и непријатељу. На основу нових података извршена је сасвим мала корекција у плану за напад јединица. Остало се углавном при ранијој одлуци. Тре-

бало је обезбедити тајност напада и на тај начин изненадити непријатеља. У ту сврху командантима батаљона је наређено да се село потпуно блокира и да се никоме не дозволи излаз, а да се они који дођу у село задрже све док јединице не крену ка рудницима. Мештани су правилно схватили наш захтев и потрудили се да борцима пруже што бољи одмор, да их угреју и нахране.

У први сумрак 2. априла колона је кренула у правцу рудника. Трећа македонска ударна бригада је пошла ка Пробиштипу, а Косовски одред у правцу Добрева. Косовском одреду су објекти за напад били ближи и морали су да причекају док се бригада приближи одређеним објектима. Ка Кратову је упућено јаче обезбеђење. Време је било веома лоше. Снег није падао, али је ветар дувао таквом силином да је и најснажније борце заносио. Колона се морала кретати главним гребеном који се спуштао ка рудницима, те је била изложена удару хладног ветра. При кратким одморима борци су тапкали у месту да би се загрејали. Напад је требало да отпочне тачно у четири часа ујутро 3. априла. После напада јединице су имале задатак да се ирикупе на зборно место код Црног врха, у непосредној близини Кратова.

Наше снаге су се приближиле својим објектима за напад. Још који минут и напад треба да отпочне. Тачно у одређено време одјекнули су рафали, праснуле бомбе и чуло се громогласно: ура! Поједини објекти су већ у нашрш рукама. Иако изненађен непријатељ се брзо снашао и почео је да пружа врло жесток отпор из појединих објеката. Међутим, одређене и добро припремљене групе су минама рушиле одређене објекте и онеспособљавале рудничка постројења. Сабиијени у неколико објеката Немци, бугарска војска и полиција пружали су жесток отпор. Извршено је неколико безуспешних јуриша. Падају и наше прве жртве. Погинули су Донче Филиповски, командант батаљона и ретко омиљени руководилац, затим Игњат Трифуновић, Благе Марковски, Нада Михајловска, Хамзи Ајрумовски, Андрија Донеvски и Страшко Димовски.

И поред жртава борци су по сваку цену желели да овоје припремљена и добро брањена утврђења. Међутим, непријатељ није показивао никакве знаке да жели да се преда. Радије је остајао у запаљеним објектима одакле је пружао отпор. Једном бункеру се није могло никако прићи. Испред њега била је чистина коју је непријатељ осветљавао ракетама и обасипао жестоком ватром. Било би ризично упутити борце на такво утврђење, те је оно само блокирано да би се осталим борцима олакшало рушење рудничких постројења. У том раду рудари су пружали борцима огромну помоћ и њиховим активним залагањем просто су били изненађени. Они су их водили до одређених објеката и помагали да их што солидније укиште. Електрична централа је била онеспособљена за рад. Прешло се на уништење млина за руде и помоћних постројења где се прерађивала руда и топило олово. Затим се пришло уништењу свих подземних постројења у руднику.

Када је све то свршено, дат је знак за повлачење. Уз пут је овладано још неким објектима. Непријатељ се након трочасовне жестоке борбе почео да предаје. У овим борбама заплешено је, поред осталог, неколико пушкомичраљеза, преко 40 пушака, доста муниције и др.

Док се 3. македонска ударна бригада обрачунавала са непријатељским снагама у Пробиштипу Косовски одред је у руднику Добрево брзо ликвидирао бугарске јединице. Уништио је сва надземна постројења и са већим бројем заробљеника и богатим пленом, уз губитке од 3 мртва и 6 рањених бораца, кретао ка с. Маричеву. Њему су се добровољно прикључили рудари.³⁴

Чим је отпочео напад, бугарске команде из Штипа, Криве Паланке и Кратова упутиле су помоћ нападу тим посадама у Пробиштипу и Добреву. Наша обезбеђења су водила тешку борбу у правцу Кратова. Косовски одред је након извршеног задатка стигао у с. Мари-

³⁴ Зборник докумената, том VII, књ. 3, док. 45; Ослободилачки рат, књ. 2, стр. 171; Архив Војноисторијског института, к. 233, док. 27-19/8; М. Апостолски, наведена књига, стр. 203—213.

чево. Ту се налазило и оперативно руководство које је одмах наредило да један Косовски батаљон што пре избије на Црни врх, да поседне положаје и уз подршку ватре омогући неометано извлачење осталим јединицама. Међутим, ценећи важност Црног врха, Бугари су такође упутили своје снаге које су хитале да што пре избију на гребен.

У једном моменту дошло је до драматичне ситуације. У питању је било ко ће се први дохватити Црног врха — Бугари или Косовски батаљон. Наши борци су смело и одлучно појурили ка Црном врху и уз губитке од неколико рањених и погинулих успели су да пре бугарских јединица, које су биле много надмоћније и боље наоружане, избију на гребен. То је умногоме олакшало неометано извлачење 3. македонске ударне бригаде, чији су заштитнички делови водили огорчене борбе са бугарским јединицама штипског гарнизона. Само што су се наше јединице прикупиле на Црном врху, Бугари су већ са неколико страна нападали на њега. Организована је одбрана свим расположивим снагама. Оружјем које је заплењено наоружани су рудари. Муниције је било довољно. Непријатељ је извршио неколико јуриша, али су они одбијени. Он трпи осетне губитке. Престао је са јуришима и почео је да ствара обруч око Црног врха. Борба све више поприма фронтални карактер. Након извесног времена у помоћ бугарским јединицама притиче авијација која бомбардује и митраљира наше положаје. Она не постиже нарочите успехе јер јој невреме онемогућава добру прегледност. Једина жртва је био Војо Карастојанов. Након одласка авиона наше јединице су почеле са припремама за јуриш. Требало је што пре разбити непријатеља, прећи Криву реку и комуникацију Крива Паланка — Кратово и до сванућа дохватили се слободне територије. Јуриши су успели и непријатељ је одбачен ка Пробиштипу и Кратову.³⁵ Одмах су прикупљене јединице, формирана је маршевска колона која је убрзо кренула ка слободној територији. Огромни плен отежавао је покрет јединица које су тек у поподневним часовима

³⁵ М. Апостолски, наведена књига, стр. 210.

прешле Криву реку и упутиле се на одмор у село Дре-
нак. Борци су улатали последњу снагу како би што пре
стигли у село. Овакав дугачак марш по невремену,
снегу, тешке борбе (у којима је погинуло 13, а рањено
16 бораца) сасвим су исцрпеле наше борце. Снагу им је
давао и постигнути успех на тако важном објекту за
немачку ратну индустрију и нанети губици немачко-
бугарском фашистичком окупатору, други по реду у
току једне седмице.

*Комесар 3. македонске бригаде Кирил Михајловски поздравља
формирање 6. јужноморавске бригаде у с. Трговишту*

Овај удар још више је изненадио и паралисао оку-
патора. У трочасовној жестокој борби не само што су
била уништена рудничка постројења већ је, према не-
ким подацима, погинуло око 100 немачких и око 70 бу-
гарских војника, официра, подофицира и полицајаца,
а заробљено око 50 бугарских војника, официра и за-
плењен огромни ратни плен. Поред тога, у току напада
на нашу страну је прешло око 120 рудара. Да толики

број добровољаца ступи у наше редове за једну ноћ био је заиета велики догађај за наше јединице и то им је давало вољу и снагу да издрже по овом невремену марш иако су били уморни и промрзли.³⁶

Ујутру 4. априла колона је стигла у с. Дренак и разместила се по кућама на одмор. Само што су борци нешто појели и огрејали се почеле су пристизати бугарске снаге из гарнизона Куманова и Криве Паланке. Оне су, обавештене о боравку наших јединица у с. Дренку, у раним јутрањим часовима изненада нападе наше обезбеђујуће делове. Батаљони су брзо и без панике посели доминирајуће висове око села. Почела је борба која се све више распламсавала. Непријатељ немиле расипа муницију. Када је она достигла кулминацију, долетела су два авиона и почела да круже око наших положаја и да у нискобришућем лету митраљирају наш борбени поредак. Брзо је командовано да се на авионе отвори пушкомитраљеска ватра. Ово као да је отрезнило разуздане пилоте. Авиони су почели да се пењу све више и више и са таквих висина су бацали ручне бомбе, које нису имале никаквог ефекта јер су падале далеко од наших положаја. Нисмо хтели да прихватимо фронталну борбу, те је оперативно руководство оставило један Косовски батаљон на положајима као заштитницу, а са осталим снагама кренуло се у правцу села Трнице. После изведеног времена и заштитница се повукла за главнином. У селу је дат борцима дужи одмор. После пола ноћи јединице су кренуле ка Ђерман планини и даље према Трговишту, где је требало да се неколико дана одморе после напорних, али успешних акција код Пробиштипа, Добрева, Црног врха и Дренка.³⁷

Трећа македонска ударна бригада и Косовски одред славили су још једну победу над непријатељем који је био утврђен у зградама које су претворене у праве

³⁶ Зборник докумената, том VII, књ. 3, док. 45; Ослободилачки рат, књ. 2, стр. 171; Архив Војноисторијског института, к. 233, док. 27—19/8; М. Апостолски, наведена књига, стр. 203—213.

³⁷ Зборник докумената, том VII, књ. 3, док. 45.

Група бораца батаљона „Стив Наумов“

бункере. А рудници за дужи временски период неће бити способни за рад. Оно што је највише радовало борце и што им је давало снаге била је чињеница да је иницијатива била у нашим рукама и да су на тај начин за кратко време задали два осетна удара од којих је непријатељу поремећен осећај сигурности у утврђеним насељима. Сама ова акција је политички силно одјекнула код становништва у источној Македонији, где није било наших партизанских снага и где се окупатор прилично осећао сигурно.

Може се закључити да је и овај напад на утврђене објекте успео управо због добре процене земљишта, објеката и јачине непријатељских снага. Прикупљени подаци о распореду објеката за напад и њихова провера били су од великог значаја да се правилно донесе одлука за напад и усмере снаге на њих, одреди тежиште напада, изврши обезбеђење напада и затворе правци

одакле су ее могла очекивати појачања. Прецизно постављени задаци јединицама омогућили су њихово синхронизовано дејство, тако да су све оне биле ангажоване до максимума, чиме је непријатељу онемогућено да маневрише снагама и да их пребацује са једног на други објекат.

Приликом повлачења, после извршеног задатка, сасвим је била на месту процена и одлука да се пре непријатеља поседну доминирајући положаји на Црном врху, што је и омогућило да се до краја изврши задатак, јер би у противном јединице дошле у врло тешку ситуацију и биле изложене удару много јачих непријатељских снага које су пристизале из оближњих гарнизона.

Била је то добро припремљена, руковођена и изведена акција у којој су јединице испољиле високи морал и чврстину.

ЗНАЧАЈ СЛОБОДНЕ ТЕРИТОРИЈЕ НА КУМАНОВСКО- -ВРАЊСКО-ЦРНОТРАВСКОМ ПОДРУЧЈУ

Добро организоване и успешно изведене акције против четника и немачко-бугарских снага у марту и почетком априла имале су снажног одраза код становништва на кумановском и врањском подручју. Оно је у јединицама НОВЈ гледало једину заштиту и једину снагу која се бори за слободу и националну еманципацију. Вера у оправданост оружане борбе је све више раела код народа који је све више приступао у редове НОВЈ и све отвореније пружао подршку и потпомагао народноослободилачку борбу. Долазиле су вести да се народ по улицама градова весели и да се по кућама и на седељкама препричава о постигнутим успесима. У том расположењу народ је неколико пута преувеличаво бројно стање наших јединица и губитке непријатеља.

На слободној територији од Куманова до Црне Траве учвршћивани су постојећи органи народне власти и формиран нови на местима где до тада нису постојали. Партијске и масовне организације су развиле врло

живу политичку активност, тако да је становништво овог краја било на неки начин скоро листом ангажовано у извршавању задатака, пружању отпора окупаторима и у саботирању мера које су они предузимали. Слободна територија је представљала базу за мобилизацију људског и материјалног потенцијала. На њој је била уепостављена чврста веза између Македоније, јужне Србије, Косова и Метохије, као и са бугарским партизанским јединицама које су дејствовале у приграничном појасу, које су често прелазиле на нашу територију ради снабдевања оружјем, муницијом и заједничких дејстава са нашим јединицама. На слободној територији су боравили бугарски партизански и војни руководиоци као Благој Иванов Коста, Бојан Блгаранов — Бајо Иван, који су уз нашу другарску, непосредну и несебичну помоћ руководили бугарским партизанским јединицама којима је ова слободна територија служила као база одакле су предузимане акције на бугарску територију или дејствовале заједно са јединицама НОВЈ на нашој територији. На овој слободној територији у мају формиране су 1. и 2. софијска бригада које су након тога кренуле за Бугарску.³⁸ На њој су биле сконцентрисане и дејствовале 3. македонека бригада, Кумановски одред, 6. и 7. јужноморавска бригада, Косовски одред (јачине два батаљона), јединице врањског и црнотравског подручја и поменуте бугарске јединице.

Успешна дејства и јака концентрација партизанских снага принудили су бугарског окупатора да појачава посаде својих гарнизона довлачећи нове полицијске и војне јединице и да предузме још оштрије репресивне мере против становништва које је све масовније учествовало у народноослободилачкој акцији.

У то време широм Македоније је био у току избор делегата за Антифашистичко собрање народног ослобођења Македоније (АСНОМ), који су већ пристизали на ову слободну територију. Бугарска влада, да би из-

³⁸ Боро Митровски, др Венцеслав Глишић и Томо Ристовски: Бугарска војска у Југославији 1941—1945, Београд 1971, стр. 170—185.

вршила расцеп у народу и на неки начин стабилизовала већ озбиљно пољуљану бугарску власт и да би јединице Народноослободилачке војске лишила подршке народа, шаље министра Партова са специјалним задатком да припреми избор делегата из Македоније за бугареко Собрање, иако до тада такви депутати нису уогапте бирани. Овакве перфидне мере бугарске владе претрпеле су потпуни фијаско јер је народ на њих одговорио још ширим учешћем у оружаном борби.